

Tien Hongaarse theologiestudenten lieten het leven in Franeker

Ferenc Postma

De Franeker Universiteit trok honderden Hongaarse studenten, met name voor de studie theologie. Een aantal van hen overleed tijdens hun studietijd in Franeker. Drie zerken in de Martinikerk van Franeker herinneren aan vijf van deze onfortuinlijke studenten. Wie waren de jongemannen die op relatief jonge leeftijd, ver van huis, het leven lieten in Franeker?

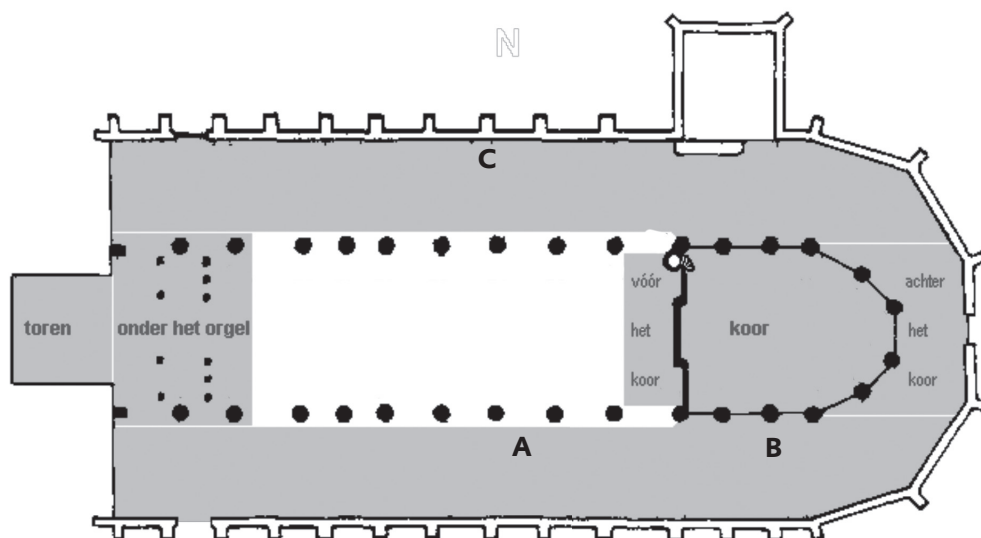
Op drie grafzerken in de Martinikerk van Franeker staan Hongaarse namen gebeiteld. Het gaat om twee zerken uit de 17de eeuw en een uit de 18de eeuw. Op die laatste staan maar liefst drie namen. Het gaat in totaal dus om vijf Hongaarse studenten, die destijds tijdens hun studie aan de Franeker Universiteit zijn gestorven.

De Franeker Universiteit (1585-1811) was bij protestanten in Hongarije bijzonder geliefd. In de gehele bestaansperiode van de universiteit studeerden er meer dan 1200 Hongaren, veel

meer dan aan de andere universiteiten in de Republiek. De protestanten hadden in eigen land geen universiteit en daarom geen mogelijkheid hun studie op academisch niveau af te ronden.

De meeste Hongaren kwamen naar Franeker voor de studie theologie. Die combineerden ze soms met de studie medicijnen. Ook de vijf Hongaren aan wie de zerken in de Martinikerk herinneren, waren theologiestudenten. Slechts drie van de vijf bereikten de leeftijd van rond de 30 jaar, de beide anderen stierven jonger.

Plattegrond van de Martinikerk waar de drie grafzerken van de Hongaarse studenten zijn geplaatst. Bron: www.mpaginae.nl/Franeker/Cannegieter.htm De gravenzerken van de Hongaren zijn: A. Csernátoni István B. Szepsi Nehéz János C. Komáromi, Pataki en Zilahi

Begraven in de Academiekerk

De plaats waar we vandaag de dag de grafzerken aantreffen, is niet de plek waar deze Hongaarse studenten oorspronkelijk waren begraven.

Zij werden destijds begraven in de kerk van de universiteit, de Academiekerk. Het laatst overgebleven gedeelte daarvan, het koor, werd in 1895 definitief afgebroken. Ruim voor die tijd waren de historische 'gedenkteekenen' uit deze kerk overgebracht naar de ruime Martinikerk, waaronder ook deze drie zerken. Pas veel later, tijdens een grote restauratie in 1940 tot 1943, zijn de zerken ingemetseld in de vloer van de kerk.

Het is de vraag of deze vijf Hongaren op zondag ooit de kerk hebben bezocht waar nu hun grafzerken te vinden zijn. Zij werden op zondag immers geacht in het universiteitsgebouw de kerkdienst van de dienstdoende academiepredikant bij te wonen. Vanaf eind oktober 1747 kregen de Hongaarse studenten zelfs toestemming om hun eigen zondagse kerkdiensten in hun eigen taal te houden, eveneens in het universiteitsgebouw.

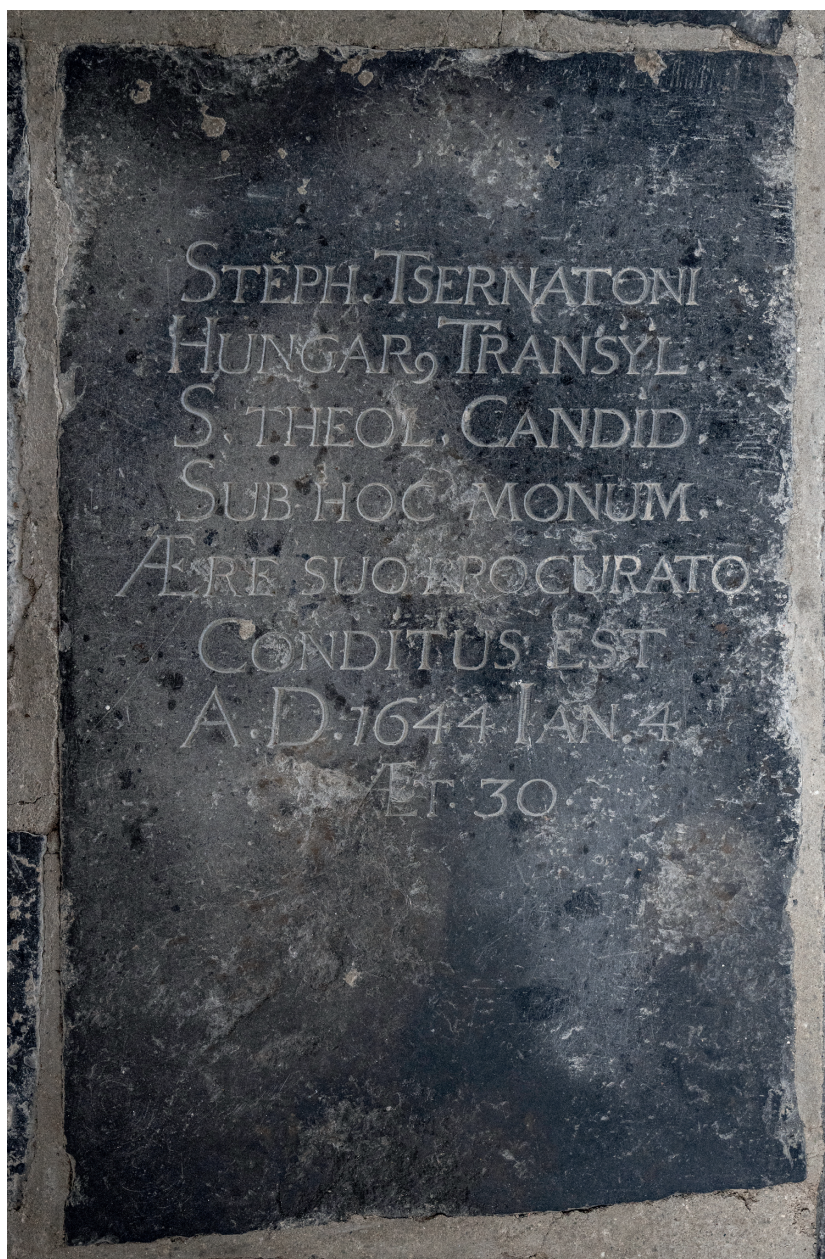
Csernátoni István

Wie waren de vijf studenten aan wie de zerken in de Martinikerk ons tot op de dag van vandaag herinneren? De twee grafzerken met daarop één enkele naam, dateren uit de zeventiende eeuw.

In het midden van de zuidbeuk, dicht bij de kerkmuur, ligt de oudste zerk, die eens het graf bedekte van Stephanus Tsernatoní [Csernátoni István], een Hongaarse student afkomstig uit Transsylvanië (ook wel: Zevenburgen), nu het noordwestelijke deel van Roemenië. Daar was hij zijn studie ook begonnen.

In de Nederlanden zette hij zijn studie op academisch niveau voort in Leiden. In 1641 liet Csernátoni zich daar, 27 jaar oud, inschrijven als student. In maart 1643 werd hij vervolgens student in Franeker, waar hij zijn theologische studie met goed resultaat zou afsluiten. Waaraan hij op een van de laatste dagen van datzelfde jaar op dertigjarige leeftijd is gestorven, is niet bekend. De begrafenis vond plaats op 4 januari van het nieuwe jaar 1644, zoals op de zerk vermeld staat.

De juridische afwikkeling van zijn nalatenschap vroeg kennelijk wat extra tijd. Op 16 maart 1644, zo weten we uit een andere bron, droegen de zogeheten 'redders van de boe-

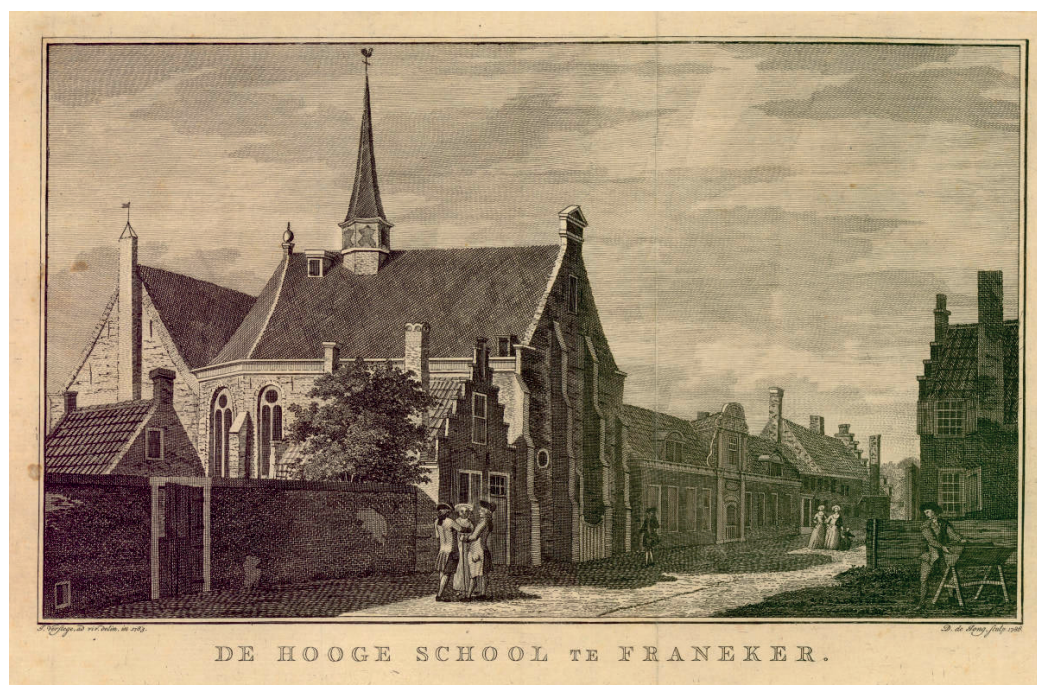
De grafzerk van Csernátoni István.

Op de zerk staat:

STEPH. TSERNATONI	Steph[anus] Tsernatoní
HUNGARUS TRANSYL.	Hungarus Transyl[vanus]
S. THEOL. CANDID.	S[acrae] Theol[ogiae] Candid[atus]
SUB HOC MONUM.	sub hoc monum[ento]
AERE SUO PROCURATO	aere suo procurato
CONDITUS EST	conditus est
A.D. 1644. IAN. 4.	A[nno] D[omini] 1644. Jan[uarii] 4.
AET. 30.	Aet[atis] 30.

Foto: Jan Edwin Geertsma, Say Wad.

Links naast de ingang van de hogeschool in de Vijverstraat stond de universiteitskapel waar de overleden Hongaarse studenten begraven lagen. Ruim voor de afbraak van de kapel in 1895 werden de grafzerken verplaatst naar de Martinikerk. Gravure van De hoge school te Franeker. Jacobus Verstege 1783-1786. Bron: Collectie Nederland.

del' – ongetwijfeld enkele van zijn landgenoten en medestudenten – een groot en waardevol boek uit Csernátóni's eigen boekerij over als geschenk aan de bibliotheek van de universiteit. Die wens had hij vastgelegd in zijn testament. Waarschijnlijk was omstreeks diezelfde tijd ook de zerk klaar en werd die in de Academiekerk op het graf geplaatst.

Op Csernátóni's grafzerk staat (in het Latijn): 'Stephanus Tsernatoni [Csernátóni], Hongaar, uit Transsylvanië afkomstig, candidaat in de Heilige Godgeleerdheid, is onder deze – uit zijn eigen middelen bekostigde – zerk begraven in het jaar des Heren 1644, op de 4de januari, op 30-jarige leeftijd'.

De zerk van Csernátóni, gehouwen uit een harde steensoort, heeft de verhuizing van de Academiekerk naar de Martinikerk tamelijk goed doorstaan. De beide andere Hongaarse zerken zijn daarentegen ernstig beschadigd geraakt.

Szepsi Nehéz János

De meest beschadigde zerk is die van Joannes Sepsi [Szepsi János, of voluit: Szepsi Nehéz János]. Deze zerk ligt op een geheel onopvallende plek in de zuidoostelijke kooromgang, dicht tegen de kerkmuur. Szepsi overleed op 3 mei 1658.

Szepsi was eind 1652 zijn studie begonnen aan het Gereformeerde Collegium in Sárospatak. In 1655 werd hij student theologie in de Nederlanden, en wel in Utrecht, een jaar later in

Groningen. In Franeker, waar hij zich op de 8ste juli 1657 liet inschrijven, zou hij zijn theologische studie met goed gevolg als 'candidaat' afronden, zoals we op de zerk kunnen lezen. Net als Csernátóni was Szepsi bepaald geen arme student. Ook zijn grafzerk kon uit eigen nagelaten middelen worden betaald. Szepsi had ook ruimschoots geld voor de aankoop van talloze boeken en geschriften. Dat laatste deed hij zelfs tijdens een kort bezoek aan Engeland, zoals we weten uit zijn testament. Dat testament liet hij – ernstig ziek geworden – een aantal dagen voor zijn dood in Franeker opstellen. Uit het testament weten we dat hij al zijn boeken naliet aan het Collegium in Sárospatak, ten bate van de aldaar studerende alumni. De boeken zijn daar inderdaad terechtgekomen en zijn er ook nu nog te vinden.

De beide 'redders van de boedel', twee landgenoten en medestudenten, hebben hun taak dus correct en waardig uitgevoerd, zoals zij dat een week na Szepsi's overlijden plechtig hadden beloofd.

De tekst op de gehavende grafzerk laat zich met moeite reconstrueren, mede met behulp van andere bronnen. Bij het inmetzen in de kerkvloer is waarschijnlijk tegelijk de vermelding van Szepsi's leeftijd verloren gegaan. Op de zerk staat: 'Wat sterfelijk is geweest van de uitnemende heer Joannes Sepsi [Szepsi], Hongaar, candidaat in de Heilige Godgeleerdheid, in het jaar 1658 op de 3de mei godvruchtig ontslapen, is onder deze zerk bijeengelegd'.

De grafzerk van Szepsi Nehéz János.

Op de zerk staat:

QUOD MORTALE FUIT	Quod mortale fuit
PRAESTANTIS	praestantis
D. IOAN. SEPSI UNGARI	D[omini] Joan[nis] Sepsi Ungari
S. TH. CANDI.	S[acrae] Th[eologiae] Candi[dati]
[Ao. 1658.] MAII 3. P[er]	DEFUNCTI
	[Anno 1658.] Maji 3. p[er] defuncti
[SUB HO]C [MO]NUM.	[sub ho]c [mo]num[ento]
[?][CO]MPAR.	[est] [co]mpar[atum].
[?]	[?]

Foto: Jan Edwin Geertsma, Say Wad.

We weten niet wanneer de begrafenis van Szepsi in de Academiekerk heeft plaatsgevonden. Het is aannemelijk dat dit binnen zeven dagen na zijn overlijden het geval is geweest.

Komáromi Gellért István

In het midden van de noordbeuk vinden we de eveneens gehavende zerk uit de 18de eeuw. Deze zerk is destijds maar liefst drie keer ge-

bruikt om het graf van een Hongaarse student te bedekken.

Als eerste overleed op 20 juni 1721 Stephanus G. Comaromi [Komáromi Gellért István]. Hij was een getalenteerde student, die zijn studie was begonnen in het huidige Alba Iulia, in Transsylvanië. In deze toen Hongaarse stad had het Gereformeerde Collegium van Sárospatak tijdelijk een veilig onderkomen gevonden, nadat het in 1672 uit Sárospatak was verdreven. Een van Komáromi's professoren had een vruchtbare studietijd in Franeker gehad. Ongetwijfeld zal hij Komáromi hebben gestimuleerd en geholpen om ook op weg te gaan naar het verre Franeker. Komáromi werd medio 1718 als student in Franeker ingeschreven, en wel 'gratis'. Met de publieke verdediging van een gedegen oefendisputatie in 1720 liet hij zien dat hij goede vorderingen in de studie maakte. Toch zou hij zijn studie theologie niet als 'candidaat' afronden, zoals eerder Csernátóni en Szepesi hadden gedaan. De grafzerk vermeldt dat hij in 1721, nog als student, overleed.

Over Komáromi's studietijd in Franeker weten we weinig. Wel geven de universiteitsarchieven uitvoerige informatie over alle maatregelen die de rector magnificus onmiddellijk na Komáromi's overlijden trof. Twee landgenoten werden, zoals in het testament vastgelegd, aangesteld als 'redders van de boedel'. Zij hielpen de rector bij de inventarisatie van Komáromi's bezittingen – kleren, boeken, contant geld – nadat diens kamer uit voorzorg was verzegeld. Ook moesten zij alle kosten van de begrafenis bij de rector melden en hem na afloop alle onderkende kwitanties overhandigen. In de stad ging de pedel op weg om het nieuws van Komáromi's overlijden bekend te maken, terwijl er overal affiches werden opgehangen om mogelijke schuldeisers te waarschuwen. Zij kregen het dringende verzoek om zich binnen driemaal vierentwintig uur bij de rector te melden. Tegelijk stelde de rector de tekst op voor een zogeheten 'Programma funebre', dat de academiedrukker vervolgens drukte. Dit Programma bevatte een tekst ter nagedachtenis, met allereerst een levensbericht van de overledene zelf en daarna een uitnodiging aan de gehele academische gemeenschap om de begrafenis bij te wonen. Het is aannemelijk dat dergelijke maatregelen bij het overlijden van een buitenlandse student standaard werden getroffen. Het is duidelijk dat Komáromi niet onverwacht door de dood was overvallen. Hij had, net als

Szepesi, een zorgvuldig en uitgebreid testament kunnen opstellen. En net als Szepesi had hij daarin voldoende geld gereserveerd om al zijn schulden af te lossen en om zijn begrafenis te bekostigen, inclusief zijn eigen grafzerk.

Op die zerk klinkt Komáromi's laatste wil direct en haast persoonlijk door: 'Stephanus G. Comaromi [Komáromi], student in de Heilige Godgeleerdheid, Hongaar, die gestorven is op de 20ste juni van het jaar 1721, ongeveer 30 jaar oud, heeft gewild dat hier zijn stoffelijke overblijfselen ter aarde worden besteld'.

Pataki K. Mihály

Michael K. Pataki [Pataki K. Mihály] is de tweede naam die we op de grafzerk aantreffen. Ook hij was zijn studie begonnen aan het Gereformeerde Collegium in Sárospatak, en wel in 1728. Vier jaar later was hij daarvandaan vertrokken naar Transsylvanië, zo lezen we. Medio 1734 was Pataki in Franeker, waar hij zich als 'Hongaar, uit Transsylvanië afkomstig', liet inschrijven. Welke studie hij daar zou volgen, is niet in de universiteitsarchieven terug te vinden en staat ook niet in zijn grafschrift vermeld. Dat hij student in de theologie is geweest, lijkt het meest waarschijnlijk. Veel tijd werd hem echter niet gegund. Zo'n zeven maanden later, op 27 januari 1735, stierf hij. Op 1 februari vond de begrafenis plaats. Althans, dat is af te leiden uit het Begraafboek der 'overleedenen binnen Franeker'. Bij de gegevens van het jaar 1735 staat dat er op die dag 'Een Hongaar in d'Academie-kerk' was begraven. Het is aannemelijk dat dit Pataki betreft. Er is niet veel bekend over Pataki's overlijden en begrafenis. Wel weten we, dat de toenmalige academiedrukker bij de universiteit de kosten in rekening heeft gebracht van 'Een programma op de Stud. Pataki', dat hij 'ten dienste der Academie gedrukt en geleverd' had. Een zogeheten 'Programma funebre' dus, waarvoor de rector zelf de tekst had opgesteld, net zoals dat destijds bij Komáromi het geval was geweest. Na het aflossen van de schulden en de begrafenis-kosten, was er geen geld meer over voor een eigen grafzerk. Dat verklaart waarom Pataki's stoffelijke overblijfselen werden bijgezet in Komáromi's graf en zijn grafschrift op de bestaande zerk werd aangebracht. Pataki's grafschrift is in de loop der eeuwen lastig leesbaar geworden: 'Hier ligt Michael K. Pataki, Hongaar, uit Transsylvanië afkomstig. Hij is gestorven in het jaar 1735, op de 27ste januari, op 28-jarige leeftijd'.

De gezamenlijke grafzerk van Komáromi Gellért István, Pataki K. Mihály en Zilahi Dániel. Op de zerk staat:

HIC EXUVIAS SUAS LOCARI VOLUIT
STEPH. G. COMAROMI, S.S. TH. ST.,
UNGARUS, QUI OBIIT 20 IUNII Ao.
1721 AETAT. CIRCITER XXX.

Hic exuvias suas locari voluit
Steph[anus] G. Comaromi, S[acro] S[anctae] Th[eologiae] St[udiosus],
Ungarus, qui obiit 20 Junii A[nn]o
1721 Aetat[is] circiter XXX.

Hic iacet Michael K. Pataki,
Transylv.-Hung. Obiit [?]
Ao. 1735. 27 [I]anuarij.
AEtat. 28.

Hic iacet Michael K. Pataki,
Transylv[ano]-Hung[arus]. Obiit [?]
A[nn]o 1735. 27 Januarii.
Aetat[is] 28.

HIC IACET DAN. ZILAHÍ.
S.TH. ST. SAKAINO VNGAR. EX COLL.
DEBREC. OBIIT Ao. 1770. D. 22 SEPT.
AET[AT.] 30.

Hic iacet Dan[iel] Zilahi.
S[acrae] Th[eologiae] St[udiosus]. Sakaino Ungar[us]. Ex Coll[egio]
Debrec[ziensi]. Obiit A[nn]o 1770. D[ie] 22 Sept[embris].
Aet[atis] 30.

Foto: Jan Edwin Geertsma, Say Wad.

Zilahi Dániel

Nog korter dan bij Pataki het geval was geweest, duurde het verblijf van Dan[iel] Zilahi [Zilahi Dániel] in Franeker. Zijn naam is de derde naam

die we op de grafzerk aantreffen. Hij werd op 7 augustus 1770 als student theologie in Franeker ingeschreven en overleed al anderhalve maand later op 22 september. Hij was in het Hongaarse

Zsáka geboren, zuidelijk van Debrecen, de stad waar hij zijn studie zou beginnen (1757) aan het Gereformeerde Collegium. Hij ging op studiereis richting de Nederlanden en liet zich in 1770 inschrijven als 'Hongaar, uit Debrecen afkomstig'. Over zijn korte studietijd is weinig terug te vinden. Wel weten we dat Zilahi nog op 4 september toestemming kreeg voortaan in de Burse, de mensa van de universiteit, gratis te eten. Na zijn plotselinge overlijden trof de rector direct de nodige maatregelen 'ten Sterfhuise'. Zo liet hij Zilahi's kamer verzegelen en zijn boedel inventariseren. Wie de 'redders van de boedel' zijn geweest, wordt niet vermeld, en evenmin of er een 'Programma funebre' werd gedrukt. Het is duidelijk, dat de dood Zilahi heeft overvallen. Mogelijk had de lange reis zijn krachten al ernstig verzwakt. Veel bezittingen zal hij niet hebben gehad. En net als bij Pataki zal zijn nalatenschap niet toereikend zijn geweest voor een eigen grafzerk. Zo werd hij bijgezet in het graf van Komáromi en Pataki en werd zijn grafschrift, onder dat van hen beiden, op de bestaande zerk aangebracht.

Zilahi's grafschrift biedt iets meer informatie over zijn herkomst dan het geval is bij Komáromi en Pataki: 'Hier ligt Daniel Zilahi, student in de Heilige Godgeleerdheid, Hongaar, in Zsáka (geboren), afkomstig van het Collegium in Debrecen. Hij is gestorven in het jaar 1770, op de 22ste september, op 30-jarige leeftijd'. Dat Zilahi in Franeker was gestorven, werd in de archieven van het Gereformeerde Collegium in Debrecen later direct achter zijn naam opgetekend, en ook dat hij in de Franeker Academiekerk was begraven.

Bij de gemeenschappelijke grafzerk van Komáromi, Pataki en Zilahi is vandaag de dag een bordje neergezet, met daarop een korte, toelichtende tekst in het Nederlands en het Hongaars. Ook hebben vertegenwoordigers van het nog steeds bestaande Gereformeerde Collegium in Debrecen daarbij een herdenkingskrans geplaatst.

Meer overledenen

Naast de vijf namen die we op de drie grafzerken aantreffen, bieden diverse archiefstukken ons nog vijf andere namen van overleden Hongaarse studenten. Vier van hen stierven in Franeker, de vijfde overleed in Leeuwarden. Van die vier is geen zerk bewaard gebleven. Misschien hebben zij nooit een grafzerk gehad, of is die bij het overbrengen van de Academiekerk naar de

Martinikerk verloren gegaan. Het kan ook zijn dat de zerk eerder al, nog in de Academiekerk, verloren ging.

Deze vijf zijn Stephanus P. Szathmárnémethi (overleden in 1654), Georgius Balkányi (mogelijk overleden in 1666), Michael Baxai (overleden in 1683), Andreas D. Szepesi (overleden in 1697) en Samuel Vilmányi (overleden in 1779). Szepesi is van deze vijf de enige die in Leeuwarden overleed, in het Sint Anthony Gasthuis. Medio februari 1697 was hij daar naartoe overgebracht, nadat hij 'van sware melancolie tot zodanigen krankzinnigheid was vervallen dat hij in een hospitaal diende te worden opgesloten'. Het verzoek daartoe was gekomen van de Franeker professoren Johannes vander Waeyen Sr. en Campegius Vitringa Sr.. Zij zetten zich voor de zaak van hun theologie-student in, nadat de situatie in Franeker zelf onhoudbaar was geworden. Hun verzoek, mede namens de hele academische Senaat, werd ingewilligd. De Franeker Universiteit werd ontheven van alle kosten van Szepesi's onderhoud en verpleging, die door de Staten van Friesland zouden worden gedragen. Szepesi is waarschijnlijk in de kerk van het Gasthuis begraven.

Wat er van zijn eigen geld nog aan contanten was overgebleven, staat nauwkeurig en gedetailleerd opgetekend in het kasboek van de Franeker Universiteit. Het zou niet verdeeld worden onder zijn nog aanwezige Hongaarse medestudenten, zoals dat wel was gebeurd bij Szepesi en Komáromi. Wat Szepesi naliet, ging naar de kas van de universiteit zelf. De hele zaak had de universiteit – zoveel is duidelijk – al meer dan genoeg geld gekost.

Eerbetoon

Dit artikel is bedoeld als gepast eerbetoon aan alle tien Hongaarse studenten, die destijds huis en haard verlieten om op weg te gaan naar het verre Franeker, maar niet zijn teruggekeerd naar hun geliefde vaderland. Het is tegelijk bedoeld als bijdrage aan de rijke geschiedenis van de vele academische studiereizen van de Hongaren, waarbinnen de verhalen van deze tien in Franeker overleden studenten tot nu toe nog onderbelicht bleven.

Over de auteur

Prof. Ferenc Postma is – na zijn emeritaat als hoogleraar theologie – tot op heden als Honorary Fellow verbonden aan de UB Vrije Universiteit Amsterdam, afdeling Bijzondere Collecties.